

УДК 34.01:347.19

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.23>*В. Ю. Цьомра*

ЮРИДИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА: МЕЖІ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Концепція юридичної особи як суб'єкта права вважається універсальною завдяки її здатності діяти в різних галузях права – цивільному, господарському, адміністративному, міжнародному – з єдиними характеристиками правоздатності, дієздатності та відповідальності. Проте універсальність цієї концепції стикається з обмеженнями, зумовленими організаційно-правовими формами, специфікою галузевого регулювання, а також сучасними викликами, такими як цифрова трансформація, глобалізація та екологічні вимоги. Поява штучного інтелекту, децентралізованих організацій та ідеї захист природи піднімає питання, чи може універсальність юридичної особи охопити нові суб'єкти та суспільні реалії. Недостатня теоретична ясність щодо меж універсальності ускладнює адаптацію правового регулювання до цих змін, що вимагає системного аналізу її правового статусу, виявлення обмежень та оцінки перспектив розвитку концепції в умовах еволюції соціальних і технологічних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації 2024–2025 років щодо правового статусу юридичних осіб як суб'єктів права розкривають теоретичні та практичні аспекти їхньої правосуб'єктності, акцентуючи на межах універсальності в умовах глобалізації, цифровізації та євроінтеграції.

Стаття Юрія Ключковського, опублікована у 2023 році у збірнику Києво-Могилянської академії, присвячена аналізу поняття «юридична особа» у публічному праві. Автор критикує використання цивілістичного терміну для суб'єктів із переважно публічно-правовим статусом, таких як державні установи. Автор пропонує розмежувати суб'єктів за основним (публічно-правовим) і субсидіарним (цивільно-правовим) статусами, аргументуючи, що універсальне застосування терміну «юридична особа» призводить до правової невизначеності. Ця неоднозначність є ключовою межею універсальності, оскільки ускладнює правозастосування.

Дайджести судової практики Верховного Суду України за 2024–2025 роки висвітлюють актуальні питання банкрутства юридичних осіб та захисту їхніх прав у господарських спорах. Зокрема, у справах про банкрутство підкреслюється обмеження правосуб'єктності юридичних осіб у процесі неплатоспроможності, що є прикладом законодавчих меж універсальності. Судові рішення також вказують на специфіку правового статусу окремих юридичних осіб, таких як державні підприємства, де держава має вирішальний вплив на їхню діяльність.

Дослідження юридичного ринку України, проведене виданням «Юридична практика» у 2024 році, вказує на нові виклики для юридичних осіб, пов'язані з цифровізацією та євроінтеграцією. Зокрема, у сфері інтелектуальної власності та ІТ-технологій юридичні особи стикаються з необхідністю адаптації до нових регуляторних стандартів, таких як Закон ЄС про штучний інтелект. Це підкреслює

межі універсальності, оскільки спеціалізовані регуляції обмежують правоздатність юридичних осіб у певних галузях.

Метою статті є дослідження межі універсальності концепції юридичної особи як суб'єкта права через аналіз її правового статусу, універсальних характеристик та обмежень у різних галузях права, оцінити вплив сучасних викликів на її адаптацію та запропонувати рекомендації для вдосконалення правового регулювання з урахуванням виявлених меж.

Виклад основного матеріалу. Поняття юридична особа є фундаментальним для української та зарубіжних правових систем. Юридична особа, як суб'єкт права, міцно закріпилась у більшості галузевих правовідносин, а в окремих сферах (наприклад, банківська чи страхова діяльність, сфера освіти тощо) взагалі є домінуючим суб'єктом у порівнянні із фізичною особою. В українському законодавстві єдине нормативне визначення поняття «юридична особа» міститься в ч. 1 ст. 80 Цивільного кодексу України, де зазначається, що «юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку» [1]. Ст. 55 Господарського кодексу України (ГКУ втрачає чинність 28.08.2025 року [2]) дещо конкретизує визначення юридичної особи, проте лише у сфері господарювання. Так, згідно із ч. 1 та ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання можуть бути юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна та зареєстровані в установленому законом порядку [3].

На міжнародному рівні єдиного універсального визначення юридичної особи не існує, оскільки це поняття залежить від національних правових систем. Проте міжнародні акти та практика надають певні орієнтири для розуміння правового статусу юридичних осіб. У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) юридичні особи визнаються суб'єктами, які можуть мати права, подібні до фізичних осіб, за певними статтями Конвенції. Наприклад, у справах “Sunday Times v. the United Kingdom” [4] (1979) та “Autronic AG v. Switzerland” [5] (1990) ЄСПЛ підтвердив, що юридичні особи можуть претендувати на захист права на свободу вираження поглядів. Однак права юридичних осіб обмежені порівняно з фізичними особами, зокрема в питаннях, що стосуються особистих свобод (наприклад, права на приватне життя).

Розвиток концепції юридичної особи нерозривно пов'язаний із виникненням та розвитком права в цілому. Її еволюція відбувався поступово, відображаючи економічні, соціальні та правові трансформації суспільства. Історичний шлях формування цього інституту охоплює кілька епох, від античності до сучасності, і демонструє еволюцію від фрагментарного визнання до комплексного правового регулювання.

Так, перші уявлення про суб'єкта права, відмінного від фізичної особи, виникли у грецьких містах-державах, проте належного розвитку вони не набули. Традиційно перші уявлення про юридичну особу пов'язують саме з римським

правом та правовою системою. Так, римське право не знало чіткого поняття юридичної особи в сучасному розумінні, але містило окремі елементи, які лягли в основу цієї концепції [6, с. 137]. У Римі існували об'єднання, такі як муніципії, релігійні громади та професійні колегії (наприклад, колегії ремісників), які мали певну правосуб'єктність. Вони могли володіти майном, укладати угоди та брати участь у судових процесах через представників. Проте такі об'єднання не були систематизовані та залежали від волі держави. Зазвичай дозвіл на утворення нового об'єднання чи колегії надавався державною з чітко визначеним обмеженням щодо діяльності.

У ранньому середньовіччі, після падіння Західної Римської імперії, концепція юридичної особи занепала через домінування феодальних відносин і слабкість централізованої правової системи. Проте церква почала відігравати важливу роль у розвитку цього інституту. Монастирі та єпархії виступали як колективні суб'єкти, що володіли майном і брали участь у правових відносинах.

У XII–XIII століттях, із поживаленням торгівлі та розвитком міст у Європі, концепція юридичної особи почала набувати чіткіших обрисів. Ключовими факторами стали: церковне право (канонічне право католицької церкви систематизувало поняття корпорацій, а монастирі, єпархії та університети визнавалися суб'єктами, здатними володіти майном і брати участь у судових справах); міські корпорації та гільдії: (такі об'єднання отримували привілеї від монархів, що дозволяло їм діяти як колективні суб'єкти з правом володіння майном, укладання договорів і судового захисту); торговельні компанії, які мали риси юридичних осіб (наприклад, італійські банківські доми діяли як організації з відокремленим майном і внутрішньою структурою).

У Новий час економічний розвиток, зокрема зростання торгівлі та промисловості, сприяв подальшому вдосконаленню концепції юридичної особи. У XX столітті концепція юридичної особи отримала подальший розвиток завдяки глобалізації, ускладненню економічних відносин і вдосконаленню правових систем. В Україні концепція юридичної особи розвивалася в контексті радянського та пострадянського права. За радянських часів юридичні особи (державні підприємства, кооперативи) мали обмежену правосуб'єктність через державний контроль. Після здобуття незалежності Цивільний кодекс України 2003 року систематизував поняття юридичної особи, запозичивши елементи європейських правових традицій, зокрема поділ на приватні та публічні юридичні особи.

Юридична особа як суб'єкт правовідносин наділена рядом визначальних ознак, які відокремлюють її в якості окремо визначеного суб'єкта. До таких ключових ознак можемо віднести наступні:

правосуб'єктність, зокрема сукупність індивідуальних ознак, які дозволяють виділити та індивідуалізувати конкретну юридичну особу серед інших суб'єктів права. Важливими елементами правосуб'єктності є правоздатність (як здатність юридичної особи мати цивільні права та обов'язки; може бути загальною (для всіх видів діяльності, дозволених законом) або спеціальною (наприклад, обмеженою статутними цілями) та дієздатність (здатність юридичної особи самостійно реалізовувати свої права та виконувати обов'язки через дії своїх органів або представників;

дієздатність є повною з моменту створення і не залежить від її виду чи організаційно-правової форми, але обмежується рамками її правоздатності та законодавства);

майнова відокремленість, яка реалізується у володінні майном, відокремленим від майна її засновників чи учасників. Це майно може перебувати у власності, господарському віданні чи оперативному управлінні [7, с. 121–122]. Майнова відокремленість забезпечує самостійну майнову відповідальність юридичної особи за її зобов'язаннями, захищаючи особисте майно засновників.

організаційна єдність, як «надана законом юридична можливість, у межах встановлених організаційно-правових форм існування юридичної особи, визначати і встановлювати систему внутрішнього зв'язку елементів, що складають її конструкцію, з метою забезпечення їхньої єдності і можливості організації виступати як суб'єкта цивільних відносин» [8, с. 9]. Організаційну єдність, як важливу ознаку юридичної особи, варто розглядати через призму стійких соціальних відносин, які регулюються визначеною групою осіб для досягнення визначених цілей.

Роль та місце юридичної особи у системі правовідносин залежить від конкретного виду правовідносин, у яких бере участь конкретно визначений суб'єкт. Юридичні особи відіграють ключову роль у різних галузях права, зокрема в цивільному, господарському та адміністративному, виступаючи суб'єктами правовідносин із широким спектром прав і обов'язків. Їхня роль у цих сферах визначається специфікою правового регулювання, цілями діяльності та організаційно-правовою формою.

У цивільному праві юридичні особи є повноправними суб'єктами, які беруть участь у майнових і особистих немайнових правовідносинах. Юридичні особи мають цивільну правоздатність і дієздатність, що дозволяє їм укладати договори (купівлі-продажу, оренди, позики тощо), володіти, користуватися та розпоряджатися майном; захищати свої права в суді, виступаючи позивачами чи відповідачами; створювати об'єкти інтелектуальної власності (торговельні марки, патенти).

У господарському праві юридичні особи виступають основними суб'єктами господарської діяльності, що спрямована на отримання прибутку або реалізацію суспільних інтересів. Господарський кодекс України визначає їх як суб'єктів господарювання, які діють на підставі права власності, господарського відання чи оперативного управління. Роль юридичних осіб у цій сфері включає: здійснення підприємницької діяльності, участь у створенні об'єднань, виконання договірних зобов'язань у господарських відносинах, відповідальність за порушення господарських зобов'язань, включаючи банкрутство, та ін. [9, с. 141]. Господарське право акцентує на комерційній діяльності юридичних осіб, але також регулює діяльність некомерційних організацій (наприклад, комунальних підприємств), які виконують суспільно корисні функції.

Юридичні особи публічного права (державні органи, комунальні підприємства) відіграють особливу роль, оскільки виконують функції держави чи місцевих громад. Однак їхня правосуб'єктність обмежена публічно-правовими цілями, що відрізняє їх від приватних юридичних осіб. Наприклад, державне підприємство не може діяти поза межами визначених законом завдань, що є межею універсальності в адміністративному праві. Участь юридичних осіб в адміністративних

правовідносинах, як правило, опосередковується публічним інтересом, зокрема його захистом, забезпеченням або реалізацією. Навіть юридичні особи приватного права, вступаючи у адміністративні (публічні) правовідносини, свою діяльність спрямовують на реалізацію публічного інтересу [10, с. 100].

На противагу зазначеним вище галузям права, де роль та місце юридичної особи є значним, а в певних випадках і домінуючим, є ряд галузей, де юридична особа є незначним суб'єктом правовідносин або ж взагалі нехарактерним. Так, у конституційному праві юридичні особи мають обмежену правосуб'єктність, оскільки ця галузь зосереджена переважно на регулюванні відносин між державою, її органами та громадянами. Юридичні особи можуть виступати суб'єктами в окремих конституційних відносинах. Однак юридичні особи не можуть бути носіями всіх конституційних прав, таких як право на громадянство чи свободу совісті, які притаманні виключно фізичним особам. Це є суттєвою межею їхньої універсальності в конституційному праві. Як зазначає Олькіна О. В., «конституційні права юридичних осіб є похідними від прав людини, в основі їх правової природи лежить діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного права індивіда, і в цій якості зазначені права мають властивості публічності, невідчужуваності, рівної юридичної сили, гарантованості та захищеності» [11, с. 123].

У сімейному праві роль юридичних осіб є вкрай обмеженою, оскільки ця галузь регулює відносини, пов'язані з особистими немайновими та майновими зв'язками між фізичними особами (шлюб, батьківство, опіка). Оскільки сімейне право зосереджене на особистих відносинах, юридичні особи не можуть бути суб'єктами шлюбних чи батьківських правовідносин [12, с. 26]. Їхня роль обмежується організаційними чи майновими аспектами, що є значною межею універсальності.

У кримінальному праві роль юридичних осіб традиційно була мінімальною, оскільки кримінальна відповідальність в Україні історично застосовувалася лише до фізичних осіб. Обмеження кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні (відсутність прямої відповідальності, лише заходи кримінально-правового характеру) є яскравим прикладом меж універсальності цього інституту, оскільки їхня правосуб'єктність у кримінальному праві суттєво вужча, ніж у фізичних осіб.

Описані вище приклади участі юридичної особи у різного роду правовідносинах, перш за все, демонструють універсальність її як суб'єкта права. Ця характеристика відображає гнучкість і адаптивність юридичних осіб до різноманітних правових контекстів, що робить їх ключовими учасниками сучасних правових систем. Вказана універсальність є можливою завдяки такому правовому інституту як правосуб'єктність, що наповнює пусту правову конструкцію юридичної особи живим змістом та дає змогу відділити суб'єкта права від його об'єктів.

Так, ч. 1 ст. 91 Цивільного кодексу України визначає, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [1].

Універсальність юридичної особи ґрунтується на її загальній правоздатності, яка дозволяє набувати права та обов'язки, сумісні з її правовим статусом. Така багатогранність дозволяє юридичним особам адаптуватися до різних правових

режимів, що забезпечує їхню ефективність у економічній, соціальній і політичній сферах.

Юридична особа, як суб'єкт права, може брати участь у різного роду правовідносинах, проявляючи свою як загальну так і галузеву правосуб'єктність, тобто здатність буди суб'єктом права в цілому, а також суб'єктом галузевих відносин зокрема. Така здатність є однією із ознак універсальності правової конструкції юридичної особи. При цьому варто усвідомлювати той факт, що, вступаючи у різного роду правовідносини, юридична особа залишається єдиним і неподільним суб'єктом права. Тобто не може бути внутрішнього чи зовнішнього поділу юридичної особи на окремих «суб'єктів» у залежності від окремої галузі права, оскільки це б ставило під сумнів не лише її організаційну єдність, а й здатність існувати як суб'єкт в цілому.

Як зазначає Коструба А. В., «юридична особа – носій предметно-практичної діяльності, сукупна єдність волі, інтересу та капіталу персоніфікованих осіб, яка скерована на досягнення визначеної мети діяльності» [13, с. 51].

Для того, щоб краще зрозуміти межі універсальності правової конструкції юридичної особи, доцільно розглянути конкретні приклади, які покажуть можливості реалізації правосуб'єктності. Так, п. 3. ч. 1 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначає благодійну організацію як юридичну особу приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах як основну мету її діяльності [14]. Як зазначає С. Губарев, «благодійні організації самостійно визначають сфери, види, місце (територію), строки і бенефіціарів благодійної діяльності в установчих документах, благодійних програмах або інших рішеннях органів управління» [15, с. 182]. Благодійні організації наділені правом набувати у власність нерухоме чи рухоме майно або ж укладати відповідні договори оренди чи найму, тобто бути суб'єктами цивільних правовідносин. Благодійна діяльність може здійснюватися у формі виконання заповітів, заповідальних відказів і чи шляхом укладання спадкових договорів [14], тобто благодійні організації можуть бути учасниками спадкових правовідносин, проте лише у статусі набувача спадщини. Благодійні організації належать до надавачів соціальних послуг [16], визначених Законом України «Про соціальні послуги». Механізм забезпечення соціальних послуг населенню неприбутковими благодійними організаціями включає правові, організаційні, консультативні та інформаційно-комунікаційні, форми діяльності [17, с. 317]. Тобто, не дивлячись на той факт, що благодійні організації є непідприємницькими за своєю формою, проте вони беруть участь у різного роду правових відносинах, що свідчить про їхню універсальність.

Підприємницькі товариства є більш універсальні як юридичні особи, оскільки володіють широкою правоздатністю. За загальним правилом такого типу юридичні особи мають право здійснювати будь-яку не заборонену законом чи їхніми установчими документами господарську діяльність. В тих випадках, коли для здійснення певного виду господарської діяльності необхідним є наявність ліцензії чи іншого дозвільного документу, такі юридичні особи зобов'язані отримати визначену законодавством ліцензію чи дозвіл.

Проте правоздатність юридичної особи не є безмежною, а, як і окремо визначене право, має свої чіткі межі. Тобто правоздатність юридичної особи не є абсолютною, вона обмежується нормами законодавства та установчими документами. Такі обмеження є вимушеними, перш за все, з точки зору збереження суспільного порядку та стабільності. Для того, щоб не дозволити юридичного та фактичного домінування одного суб'єкта права над іншим законодавець повинен встановлювати чіткі запобіжні механізми, які збалансуюватимуть правовідносини та робитимуть їх більш гармонійними.

Як зазначає А. Апаров, «обмеження правосуб'єктності може проявлятися у вигляді заборони на певні види діяльності, позбавлення права укладати певні угоди, застосування санкцій або примусового припинення діяльності. Такі заходи можуть бути тимчасовими чи постійними і потребують чіткого регулювання з дотриманням принципів пропорційності, законності та верховенства права» [18, с. 1].

Законодавчі обмеження правоздатності юридичних осіб встановлюються нормативно-правовими актами і мають на меті регулювання їхньої діяльності в межах правового поля. Статутні обмеження правоздатності юридичних осіб впливають із їхніх установчих документів (статуту, положення), які визначають мету створення, цілі та види діяльності. Ці обмеження є добровільними, оскільки встановлюються засновниками, але мають обов'язкову силу після реєстрації юридичної особи.

Запровадження механізмів обмеження та стримування є доволі органічним явищем, до дозволяє, перш за все, державі здійснювати контроль за діяльністю юридичних осіб та не допускати можливих зловживань та правопорушень.

Так, наприклад, п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» дає визначення банку як юридичної особи, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги [19]. При цьому ч. 3 ст. 47 вказаного закону дає вичерпний перелік банківських послуг, які може надавати банк. Окрім банківських послуг банки також можуть надавати вичерпний перелік фінансових послуг, які за своїм внутрішнім змістом є максимально наближені до банківських. Тобто правоздатність банку є вузькоспеціальною, що, з однієї сторони, значно звужує його можливості для здійснення «активної» діяльності, а, з іншої сторони, встановлює чіткі рами та межі, убезпечуючи третіх осіб від зловживань таких потужних фінансових учасників ринку, як банки. На противагу зазначеному вище, варто вказати, що банки можуть бути учасниками і інших галузевих правовідносин, наприклад, цивільних (купувати, продавати чи брати оренду рухоме та нерухоме майно і т.д.), адміністративних (вступати у взаємодію з органами державної влади та місцевого самоврядування) та інших.

Іншим прикладом обмеження правоздатності юридичних осіб є діяльність туристичних операторів. Так, п. 1 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про туризм» визначає туристичних операторів як юридичних осіб, які створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність [20]. Статут

туроператора визначає конкретні види туристичних послуг (наприклад, організація турів, бронювання), обмежуючи його правоздатність рамками заявлених цілей. Окрім того, оператори повинні надати банківську гарантію або страховий поліс для забезпечення виконання зобов'язань перед клієнтами, що звужує їхню правоздатність у разі невідповідності фінансовим вимогам.

Правоздатність юридичних осіб обмежується законодавчими нормами, які регулюють їхню діяльність у різних галузях права, та статутними положеннями, що визначають цілі й межі їхнього функціонування. Законодавчі обмеження забезпечують відповідність діяльності юридичних осіб суспільним інтересам, тоді як статутні обмеження відображають волю засновників. Ці обмеження є ключовими межами універсальності юридичних осіб, оскільки звужують їхню здатність брати участь у всіх можливих правовідносинах, підкреслюючи специфіку їхнього правового статусу.

Реалізація право та обов'язків юридичних осіб у різних галузях права не є однорідною та стикається з низкою проблем, зумовлених законодавчими обмеженнями, прогалинами у правозастосуванні та специфікою правовідносин. Особливо це помітно у сферах кримінального, трудового та екологічного права, де правосуб'єктність юридичних осіб має чіткі межі, що обмежують їхню універсальність.

Кримінальний кодекс України передбачає застосування заходів кримінально-правового характеру (штрафи, конфіскацію майна чи ліквідацію) до юридичних осіб, якщо їх уповноважена особа вчинила злочин від імені та в інтересах такої юридичної особи [21, с. 161]. Злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони спрямовані на отримання нею неправомірної вигоди або створення умов для отримання такої вигоди, а так само на ухилення від передбаченої законом відповідальності [22, с. 217]. Однак нечіткість критеріїв притягнення до таких заходів призводить до неоднакового правозастосування. Наприклад, суди рідко застосовують ліквідацію через складність доведення зв'язку між діями представника та юридичною особою.

У сфері трудових правовідносин юридичні особи виступають переважно як роботодавці, що зумовлює їхні права (наприклад, наймати працівників, визначати умови праці) та обов'язки (дотримання трудового законодавства, забезпечення безпечних умов праці) [23, с. 48]. Проте реалізація цих прав і обов'язків ускладнюється через ряд таких обставин як *складна корпоративна структура* (юридична особа діє через своїх представників (керівників, менеджерів), що може призводити до неоднозначності у виконанні трудових обов'язків), *конфлікти інтересів* (інтереси юридичної особи (прибутковість, оптимізація витрат) можуть суперечити правам працівників, наприклад, щодо справедливої оплати чи збереження робочих місць, що, в свою чергу, породжує судові спори, які підкреслюють обмеженість універсальності юридичної особи як суб'єкта) або *санкції за порушення* (юридичні особи несуть відповідальність за порушення трудового законодавства (штрафи, компенсації), але їхня фінансова спроможність чи ліквідація може ускладнити виконання цих обов'язків).

У сфері екологічного права юридичні особи, зокрема промислові підприємства, є ключовими суб'єктами, які мають права (наприклад, на використання

природних ресурсів) та обов'язки (дотримання екологічних стандартів, відновлення довкілля). Основні проблеми реалізації їхньої правосуб'єктності включають складність доведення вини, обмеженість санкцій та конфлікт економічних та екологічних інтересів.

Правове регулювання діяльності юридичних осіб в Україні стикається з низкою проблем, що обмежують їхню правосуб'єктність та ефективність функціонування. Так, по-перше, чинне законодавство не містить належного визначення поняття «юридична особа», а наявне визначення в статті 80 Цивільного кодексу України не є достатнім, оскільки повністю не розкриває внутрішнього змісту інституту юридичної особи [24, с. 387–388]. Разом з тим, сьогодні потрібно відходити від цивілістичного підходу до розуміння інституту юридичної особи та її правосуб'єктності та рухатись сторону загальнотеоретичних визначень та понять. Для оновлення визначення поняття «юридична особа» з позиції теорії права, необхідно врахувати не лише цивільно-правові аспекти, а й ширший контекст правової теорії, включаючи філософські, соціологічні та міжгалузеві виміри. Загальнотеоретичний підхід акцентує на природі юридичної особи як правового конструкту, її ролі в суспільстві, взаємодії з іншими суб'єктами права та обмеженнях, що випливають із правової системи й суспільних відносин. Юридичну особу необхідно розглядати як визнаний правовою системою суб'єкт, утворений в межах, визначених нормами законодавства, для досягнення суспільно значущих цілей, який має організаційну структуру, відокремлені ресурси та здатність брати участь у правовідносинах, набуваючи права і обов'язки та нести відповідальність, визначені нормами права, економічними умовами та суспільними інтересами.

По-друге, норми цивільного, господарського та процесуального законодавства часто містять суперечності, зокрема щодо делегування повноважень і визначення законних інтересів юридичних осіб, що ускладнює їхній правовий захист. Так, наприклад, у рішенні Конституційного суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 вказано на фундаментальні прогалини у правовому підході до статусу юридичних осіб. Проблеми у нечітких поняттях, недостатній правовій визначеності та неврегульованості процесу представництва. Відповідні законодавчі та процесуальні зміни сприятимуть справедливому й гарантовано захищеному доступу юридичних осіб до судового захисту [25].

По-третє, розмежування правового статусу юридичних осіб приватного та публічного права в Україні ускладнюється відсутністю чітких критеріїв у законодавстві, а окремий закон, який визначав би правовий статус юридичних осіб публічного права, досі не прийнято (хоча ЦК України чітко встановлює, що порядок утворення й правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом) [26, с. 47]. Часто спостерігається змішування організаційно-правових форм та правових режимів, особливо у випадку державних підприємств, установ та органів влади. Невизначеність меж між приватними і публічними інтересами створює труднощі у сфері відповідальності, управління та доступу до судового захисту. Це також ускладнює ведення єдиної реєстрації та контролю за їх діяльністю.

Висновки та перспективи. Концепція юридичної особи як суб'єкта права є фундаментальною для сучасних правових систем, зокрема в Україні, завдяки її універсальності, що дозволяє брати участь у різноманітних правовідносинах – цивільних, господарських, адміністративних та інших. Проте аналіз правового статусу юридичних осіб, проведений у статті, демонструє, що ця універсальність має чіткі межі, зумовлені законодавчими, організаційними та суспільними факторами.

По-перше, універсальність юридичної особи забезпечується її правосуб'єктністю, майновою відокремленістю та організаційною єдністю, що дозволяє адаптуватися до різних правових режимів. Однак у галузях, таких як конституційне, сімейне чи кримінальне право, правосуб'єктність юридичних осіб суттєво обмежена через специфіку цих відносин, які переважно стосуються фізичних осіб або публічних інтересів. Наприклад, у кримінальному праві України юридичні особи не несуть прямої відповідальності, а лише підпадають під заходи кримінально-правового характеру, що підкреслює їхню обмежену універсальність.

По-друге, законодавчі та статутні обмеження правоздатності юридичних осіб, такі як спеціальна правоздатність банків чи туристичних операторів, є необхідними для забезпечення суспільного порядку, але звужують їхню здатність діяти у всіх можливих правовідносинах. Прогалини в правовому регулюванні, зокрема нечіткість делегування повноважень та змішування статусів приватних і публічних юридичних осіб, ускладнюють їхній правовий захист і правозастосування.

По-третє, сучасні виклики, такі як цифрова трансформація, євроінтеграція та екологічні вимоги, висувають нові вимоги до правового статусу юридичних осіб. Наприклад, адаптація до європейських стандартів у сфері штучного інтелекту чи екологічного права потребує вдосконалення законодавства, щоб юридичні особи могли ефективно реалізовувати свої права та обов'язки.

Перспективи розвитку концепції юридичної особи в Україні пов'язані з необхідністю переходу від цивілістичного до загальнотеоретичного підходу, який би враховував міжгалузеві аспекти та суспільну роль цього інституту. Запропоноване оновлене визначення юридичної особи як правового конструкту, що діє для суспільно значущих цілей, відображає її адаптацію до сучасних реалій. Для подолання виявлених меж універсальності необхідно вдосконалити законодавство, чітко розмежувати статуси приватних і публічних юридичних осіб, усунути суперечності у правовому регулюванні та посилити механізми судового захисту їхніх прав.

Література

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квітня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.06.2025).
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 23.06.2025).
3. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 28 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 23.06.2025).
4. "The Sunday Times v. the United Kingdom". European Court of Human Rights. № 6538/74, від 26.05.1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57584%22%7D> (дата звернення: 24.06.2025).
5. "Autronic AG v. Switzerland". The European Court of Human Rights. №. 12726/87, від 22.05.1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57630%22%7D> (дата звернення: 24.06.2025).

6. Акіменко Ю. Юридична особа в римському праві: генеза. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 31. С. 136–140. URL: <http://www.apdp.in.ua/v31/28.pdf> (дата звернення: 25.06.2025).
7. Зозуляк О. І. Поняття майнової відокремленості як ознаки юридичної особи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. № 26. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2011_26_18 (дата звернення: 25.06.2025).
8. Блащук Т. В. Організаційна єдність як ознака юридичної особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 41–45. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/901/1/organizatsijna.pdf> (дата звернення: 25.06.2025).
9. Шпомер А., Півень Б. Суб'єкти господарського права. *Актуальні питання економіки, управління та права* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 9 лют. 2018 р. Київ, 2018. С. 133–136.
10. Лютіков П. С. Юридичні особи як суб'єкти адміністративного права: аналіз змісту характерних ознак як умов вступу в адміністративно-правові відносини. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1 (1). С. 98–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2013_1_17 (дата звернення: 25.06.2025).
11. Олькіна О. Юридичні особи як суб'єкти конституційних правовідносин. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 12. С. 120–123.
12. Труба В. Суб'єкти цивільних та сімейних правовідносин – спільне, відмінне та взаємозв'язок. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Масл., м. Харків, 19 лют. 2016 р. Харків, 2016. С. 26–28.
13. Коструба А. Сингулярність природи юридичної особи. *Проблеми вдосконалення приватно-правових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2, м. Харків, 29 листоп. 2019 р. Харків, 2019. С. 49–51. URL: <https://hal.science/hal-02520888/> (дата звернення: 26.06.2025).
14. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI : станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 26.06.2025).
15. Губарев С. Сучасні засади діяльності благодійних організацій. *Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., м. Київ, 29 верес. 2022 р. Київ, 2022. С. 182–184.
16. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 26.06.2025).
17. Гришук А. Б. Роль неприбуткових благодійних організацій у наданні соціальних послуг населенню. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 315–318. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/72> (дата звернення: 26.06.2025).
18. Апаров А. М. Юридична природа та правові підстави обмеження правосуб'єктності юридичних осіб. *Академічні візії*. 2024 № 29. С. 1–9. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14715020> (дата звернення: 26.06.2025).
19. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III : станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
20. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
21. Гаврилішин А. П., Козирева В. П. Проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб: зарубіжний досвід. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2018. Т. 2, № 47. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.47.12982> (дата звернення: 27.06.2025).
22. Мудряк Т., Добріняк Р. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. *Право і суспільство*. 2017. Т. 2, № 5. С. 215–218.
23. Ташкінова І. Роботодавець як суб'єкт трудових правовідносин. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Суми, 26 трав. 2023 р. Суми, 2023. С. 46–49.
24. Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання статусу юридичних осіб в умовах оновлення цивільного законодавства України. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукр. науково-практ. конференц, м. Львів, 10 груд. 2021 р. Львів, 2021. С. 387–393.

25. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 у справі № 1-10/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

26. Юркевич Ю. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1 (239). С. 46–50.

Анотація

Цьомра В. Ю. Юридична особа як суб'єкт права: межі універсальності. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному дослідженню концепції юридичної особи як суб'єкта права, з акцентом на аналізі меж її універсальності в українському та міжнародному правовому контексті. Універсальність юридичної особи забезпечується її правосуб'єктністю, майновою відокремленістю та організаційною єдністю, що дозволяють брати участь у широкому спектрі правовідносин – цивільних, господарських, адміністративних тощо. Проте ця універсальність має чіткі обмеження, зумовлені законодавчими нормами, статутними положеннями, галузевою специфікою та сучасними викликами, такими як цифрова трансформація, євроінтеграція та екологічні вимоги.

У роботі простежено історичний розвиток інституту юридичної особи, підкреслюючи його еволюцію в умовах економічних, соціальних і правових трансформацій. В українському законодавстві поняття юридичної особи визначено Цивільним кодексом України, однак цивілістичний підхід не повною мірою відображає міжгалузеву природу цього інституту. Автор пропонує загальнотеоретичне визначення юридичної особи як правового конструкту, створеного для досягнення суспільно значущих цілей, що враховує філософські, соціологічні та міжгалузеві аспекти, а також обмеження, пов'язані з правовою системою, економічними умовами та суспільними інтересами.

Особливу увагу приділено межах універсальності юридичних осіб у різних галузях права. У цивільному та господарському праві вони виступають ключовими суб'єктами, тоді як у конституційному, сімейному та кримінальному праві їхня правосуб'єктність суттєво обмежена через специфіку регулювання, орієнтованого на фізичних осіб або публічні інтереси. Детально проаналізовано проблеми реалізації прав і обов'язків юридичних осіб у трудовому та екологічному праві, де корпоративна структура, конфлікти інтересів, складність доведення вини та недостатність санкцій створюють значні бар'єри. Сучасні виклики, зокрема адаптація до європейських стандартів у сфері штучного інтелекту, інтелектуальної власності та екологічного права, вимагають перегляду правового статусу юридичних осіб.

На основі аналізу судової практики, зокрема рішень Конституційного Суду України (наприклад, № 18-рп/2004) та ЄСПЛ ("Sunday Times v. the United Kingdom", "Autronic AG v. Switzerland"), а також наукових джерел останніх років, виявлено прогалини в правовому регулюванні, зокрема щодо делегування повноважень, розмежування статусів приватних і публічних юридичних осіб та нечіткості законодавчих норм. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення законодавства, включаючи чітке визначення правового статусу, усунення суперечностей у регулюванні та посилення механізмів судового захисту. Стаття наголошує на необхідності переходу від цивілістичного до загальнотеоретичного підходу, щоб забезпечити адаптацію концепції юридичної особи до сучасних суспільних, технологічних і правових реалій, сприяючи її ефективній інтеграції в глобальний правовий простір.

Ключові слова: юридична особа, правосуб'єктність, універсальність, правоздатність, майнова відокремленість, організаційна єдність, трудове право, екологічне право, законодавчі обмеження, цивільний кодекс.

Summary

Tsomra V. Yu. Legal entity as a subject of law: limits of universality. – Article.

The article is devoted to a comprehensive study of the concept of a legal entity as a subject of law, with a focus on analyzing the limits of its universality in the Ukrainian and international legal contexts. The universality of a legal entity is ensured by its legal capacity, property separation, and organizational unity, which enable participation in a wide range of legal relations – civil, economic, administrative, and others. However, this universality is subject to clear limitations stemming from legislative norms, statutory provisions, sectoral specifics, and contemporary challenges such as digital transformation, European integration, and environmental requirements.

The study traces the historical development of the legal entity institution, highlighting its evolution amid economic, social, and legal transformations. In Ukrainian legislation, the concept of a legal entity is defined by the Civil Code of Ukraine, but the civil law approach does not fully reflect the interdisciplinary nature of this institution. The author proposes a general theoretical definition of a legal entity as a legal construct created to achieve socially significant goals, taking into account philosophical, sociological,

and interdisciplinary aspects, as well as limitations related to the legal system, economic conditions, and societal interests.

Special attention is given to the limits of universality of legal entities across various branches of law. In civil and economic law, they act as key subjects, whereas in constitutional, family, and criminal law, their legal capacity is significantly restricted due to the focus on natural persons or public interests. The article thoroughly analyzes the challenges of realizing the rights and obligations of legal entities in labor and environmental law, where corporate structures, conflicts of interest, difficulties in proving liability, and insufficient sanctions create substantial barriers. Modern challenges, particularly the adaptation to European standards in artificial intelligence, intellectual property, and environmental law, necessitate a revision of the legal status of legal entities.

Based on an analysis of judicial practice, including decisions of the Constitutional Court of Ukraine (e.g., No. 18-пп/2004) and the ECtHR (“Sunday Times v. the United Kingdom”, “Autronic AG v. Switzerland”), as well as recent scholarly sources, gaps in legal regulation are identified, particularly concerning the delegation of authority, differentiation between private and public legal entities, and ambiguity in legislative norms. Recommendations are proposed for improving legislation, including clarifying legal status, eliminating regulatory contradictions, and strengthening judicial protection mechanisms. The article emphasizes the need to shift from a civil law to a general theoretical approach to ensure the adaptation of the legal entity concept to contemporary societal, technological, and legal realities, facilitating its effective integration into the global legal framework.

Key words: legal entity, legal capacity, universality, competence, property separation, organizational unity, labor law, environmental law, legislative limitations, Civil Code.